

POR A LA MORT...LA RENÚNCIA A LA VIDA?

Pere Joan Cabot

L'èsser humà és un ésser bastant peculiar per múltiples motius, però d'entre ells, n'hi ha un d'especial rellevància: el fet que *viu essent conscient de la mort*. La vida humana és, en tant que vida biològica, una existència momentània, temporal, amb data de caducitat: una gota d'existència dins l'oceà d'inexistència. Tota vida és temps, instants finits d'un temps còsmic infinit, un existir amb un destí inevitable que no és altre que la pròpia negació de l'existència. Aparèixer i desaparèixer. Viure i morir.

L'humà, que també es veu sotmès a la tirania del temps i al destí de la mort, no només se li apareix la mort quan efectivament mor, sinó que pel fet de ser conscient d'ella, aquesta és present en la seva ment al llarg de tota la seva vida. En l'èsser humà, la mort no és només el final de la vida, sinó que esdevé un element condicionador de la nostra manera de viure. La mort és present en totes i cada una de les etapes de la nostra existència, constituint el nostre horitzó vital. Assistim a la mort de desconeguts, de familiars i d'amics i ens afligeix el sentiment de pèrdua que aquesta ens provoca. Alhora sabem que no podem eludir de cap de les maneres la nostra pròpia mort, sinó que com a molt podem endarrerir-la en funció del tipus de vida que duquem i dels avanços mèdics de que es disposin.

Ara bé, l'èsser humà és un ésser que experimenta sensacions, emocions i passions, allò que anomenam l'àmbit de l'*afectivitat*. Una d'aquestes emocions i sensacions és *la por*, la qual podríem definir com aquella "*sensació psicofísica d'inquietud produïda per la presència d'algun estímul que percebem com a perillós o perjudicial per a la nostra vida*". Així, si unim por i consciència de la mort resulta que l'èsser humà és un ésser que té por i que és conscient de la mort, i donat que la por apareix davant allò que és interpretat com una amenaça per la vida, i que no hi ha res que sigui més amenaçador per a la vida que la pròpia desaparició o extinció d'aquesta (és a dir, la mort), és obvi que *l'èsser humà és un ésser que té por a la mort*.

Tenir por a la mort és una cosa comprensible. En principi, ningú vol morir-se, i tothom fa el possible per allargar el seu temps de vida. No obstant això, la qüestió realment important és la de *com enfrontar-nos mentre vivim a la consciència de la mort i la por que ella ens desperta*. Des del meu punt de vista, dues són i han estat les maneres d'afrontar humanament la mort al llarg dels segles. Radicalment diferents l'una de l'altra, ambdues són formes *culturals* humanes d'assimilar un fet *natural* com és la mort. Intentem explicar-les.

El dualisme ascètic religiós

La primera manera d'assimilar el fenomen de la mort és la característica del fenomen religiós, i consisteix en negar que aquesta sigui realment el final de la vida. S'interpreta que

aquesta vida física i biològica “terrenal” és un simple trànsit cap a una altra vida de caràcter espiritual, immortal i eterna. Tota religió que proposa una vida després de la mort, una salvació o condemna eternes, necessita indiscutiblement partir d’una posició dualista del món, és a dir, afirmar l’existència de dues substàncies o constituents de la realitat que són irreductibles l’una a l’altra: per un costat el *cos* o element material; per l’altre *l’ànima* o substància espiritual. Etimològicament, el concepte *ànima* prové del grec *anémos*, que alhora deriva de *pneuma*, que significa “aire o vent”. Fixem-nos: l’aire és allò que respiren tots els cossos que són vius, mentre que quan són morts deixen de fer-ho; per altre costat, l’aire no el notam, no el veiem, hi és però és gairebé eteri. L’aire és principi o símptoma de vida, alhora que sembla quasi immaterial. Des del punt de vista religiós, el cos o substància material és vivificat per la substància espiritual o ànima, però mentre que el cos és corruptible i mor, l’ànima és immortal i eterna. Efectivament, per simple experiència i observació, hom sap que els cossos no són immortals. Ara bé, si hem de creure en la possibilitat d’algun tipus de vida després de la mort, és evident que aquesta no pot ser de caràcter material-corporal (doncs ja hem vist com el cos desapareix). Així que és necessari postular l’existència d’aquesta segona entitat, de caràcter espiritual i per tant immaterial, que precisament per definició, en tant que immaterial, no és perceptible pels sentits. Aleshores, resulta que l’ésser humà és un compost de dues substàncies, matèria i esperit, cos i ànima... Quina de les dues és més important? Des de la perspectiva dualista religiosa, aquesta vida terrenal és un simple trànsit provisional i finit cap a la vertadera vida celestial, definitiva i eterna. Però aquesta vida celestial és una vida purament espiritual, ja que només l’ànima (que s’identifica amb la ment i les facultats intel·lectuals) sobreviu al cos (que s’identifica amb els desigs, els plaers i passions). D’aquesta manera, tot allò relacionat amb l’espiritual o anímic serà assimilat a allò “bo”, mentre que allò relacionat amb el cos (plaers i passions) serà identificat amb el “dolent”. De fet, es considerarà que l’ànima està “contaminada” pel cos, de manera que la mort serà vista com un “alliberament” de l’ànima. Pitàgores i, sobretot, Plató, feren aquesta formulació negativa d’allò corpori de l’ésser humà, formulació que fou recollida i potenciada pels pensadors cristians posteriors, com per exemple Agustí d’Hipona, tal i com es pot observar en les afirmacions del seu llibre “*La ciutat de Déu*”:

“La família humana que no viu de la fe busca la pau terrenal en els béns i avantatges d’aquesta vida terrenal. En canvi, aquella família la vida de la qual està regulada per la fe està a l’espera dels béns eternos promesos per al futur. Utilitza les realitats temporals de la terra com qui està en una pàtria estrangera. Va en compte que no l’atrapin ni la desviïn dels seu punt de mira, Déu, i procura recolzar-s’hi per suportar i no agreujar mai el pes d’aquest cos corruptible, que és un llast per a l’ànima. És cert que l’ús de les coses indispensables per a aquesta vida mortal és comú a aquestes dues classes d’homes i de famílies. El que és totalment diferent és la finalitat que cadascú es proposa en l’esmentat ús. Així, la ciutat terrenal, que no viu segons la fe, aspira a la pau terrenal (...).

La ciutat celestial, al seu torn, o més ben dit, la part d’ella que encara està com desterrada en aquesta vida mortal, i que viu segons la fe, també té necessitat d’aquesta pau fins que passin les realitats caduques que la necessiten. I com a tal, enmig de la ciutat

terrenal va passant la seva vida d'exili en una espècie de captivitat, havent rebut la promesa de la redempció i, com a penyora, el do de l'esperit. No dubta a obeir les lleis de la ciutat terrenal, promulgades per la bona administració i manteniment d'aquesta vida transitòria."

D'aquesta visió dualista que identifica el cos amb el dolent o impur, i l'ànima amb el bo i pur, se'n deriva una **moral ascètica**, és a dir: l'imperatiu de reprimir i controlar els desigs, inclinacions, apetits o plaers que emanen del cos. És clar que el nostre cos ens planteja diàriament necessitats per a mantenir-se viu, necessitats que han de ser satisfetes tot i que podem fer-ho en diversos graus. Des del punt de vista ascètic, la satisfacció "excessiva" o simplement pel pur plaer que ens genera la satisfacció de determinades necessitats és interpretada com un sucumbir al domini del cos i, per tant, a un esclavatge de l'ànima: "luxúria", "gola", "plaers de la carn", "apetits més baixos", etc. són expressions que fan referència a aquests fets i que provenen d'aquesta actitud ascètica. Per exemple, des del punt de vista catòlic, els actes que es corresponen amb aquests conceptes són entesos com "pecats", és a dir, com aquells fets, o pensaments que atempten contra la voluntat de Déu expressada en els seus preceptes o manaments, que d'acord amb la interpretació dels doctes eclesiàstics prescriurien l'obligatorietat de la repressió ascètica¹.

D'aquesta manera, veiem com el fet religiós és constitueix bàsicament com una promesa o creença en que la mort, en realitat, no és pròpiament la fi, sinó el trànsit cap una altra vida. Fins i tot, es pot afirmar que nega el lligam entre vida i cos, postulant la vida com quelcom independent del cos que viu, com una característica o entitat independent que viu i perviu dins i més enllà del cos. En sentit propi, des d'aquesta concepció, no podríem parlar de "*cos viu*" sinó més bé de "*vida dins un cos*", amb les contradiccions i problemes que això plantejaria des del punt de vista científic sobre l'origen i evolució de la matèria i la vida.

Alguns autors, especialment o sobretot des del segle XIX, han considerat que la religió actua com quelcom semblant a una "aspirina de l'existència", és a dir, com un tranquil·litzant o consol esperançador² davant allò que, de manera estrictament racional, només ens pot generar desesperança i resignació. La mort és una de les condicions fonamentals de l'existència humana, de fet, la negació de la nostra existència. Vivim pensant en la mort ja que som conscients d'ella. Però la religió atorga un sentit a la finita existència humana, alhora que ens promet la seva infinitud, la seva continuïtat en una altra dimensió. Per tant, d'acord amb aquests pensadors, difícilment podria entendre's l'existència de la religió sense l'existència de la mort i, sobretot, sense la por a ella: el dualisme ascètic religiós seria la forma d'evitar, mitigar o suprimir aquesta por humana davant la mort.

¹ És en aquest sentit, en el que Nietzsche titllava el cristianisme i en general la religió, de negació de la vida: "*Al cap i a la fi, no podem ocultar-nos què és el que expressa pròpiament tot aquell voler que va rebre la seva orientació de part de l'ideal ascètic: aquell odi contra allò humà, més encara, contra allò animal, més encara, contra allò material, aquella repugnància davant els sentits, davant la raó mateixa, la por a la felicitat i a la bellesa (...) Tot això significa una voluntat del no-res, una aversió contra la vida, un rebuig dels pressupòsits més fonamentals de la vida (...)*". Nietzsche F. *La genealogia de la moral*, (1887)

² "*L'opi del poble*" que deia el filòsof Karl Marx.

No obstant l'anterior, en tant que la promesa i recompensa dualista de felicitat eterna només és aplicable a aquells que compleixin la seva moral ascètica, mentre que aquells que la desobeeixin són castigats i condemnats de manera igualment eterna, es generaria una nova por afegida a la de la finitud de l'existència: la por a la infinitud o eternitat d'una possible condemna en la dimensió anímica o espiritual.

En definitiva i curiosament, la religió s'hauria construït sobre, o seria símptoma de la por a la mort; la seva finalitat, en principi, consistiria en calmar aquesta por i fer més agradable la vida; però en menysprear la vida corporal i terrenal, reprimir el que en ella hi ha de plaent (i, per tant, en una part important, de felicitat) i crear la perspectiva existencial d'un possible càstig i dolor eterns, acabaria esdevenint una lacra per a la pròpia vida. Aquesta descripció de l'origen i essència del fet religiós és el que anomenarem materialisme hedonista ateu, que és la segona manera de gestionar o afrontar la mort.

El materialisme hedonista ateu

La segona manera d'enfrontar-se a la mort consisteix fonamentalment en assimilar-la i acceptar-la com el final de la nostra existència. Aquesta actitud existencial es veu fonamentada en una concepció *materialista emergentista* i *atomista*, que nega la possibilitat d'una vida d'ultratomba. En efecte, si nosaltres som matèria formada d'àtoms i en morir el que succeeix és que simplement aquests àtoms es disgreguen, el resultat és que tota vida i sensació possible acaben en aquesta disgregació.

Epicur, filòsof grec del segle IV aC i representant de l'hedonisme (etimològicament, del grec *hedoné*, plaer) materialista, accepta l'existència de l'ànima, entesa com a principi de vida del cos. Però l'interessant és que considera que l'ànima és també material, o dit d'altre manera, la vida neix de la pròpia matèria, d'una determinada configuració de la matèria, dels àtoms. Aquest plantejament és el mateix que avui dia es manté des de la biologia, la teoria de l'evolució i l'emergentisme: les diferents combinacions d'àtoms generen molècules (l'ADN) que produeixen diferents estructures de vida, de manera que la vida és resultat de la matèria, de les seves diferents organitzacions atòmiques o moleculars constituïdes al llarg del procés d'evolució. La vida no és producte de quelcom no material, sinó de la pròpia matèria, de la seva estructura o configuració: la vida és una propietat de la matèria, una propietat emergent de la mateixa. No podem parlar més que de "cossos vius", de la vida com quelcom lligat indissolublement al cos, com una propietat del mateix, producte o resultat de la seva estructuració material. Des d'aquesta concepció, l'ésser humà és un ésser material o corpori que desplega la seva existència en dues dimensions vinculades estretament: la dimensió física i la psíquica. Entendre la vida d'aquesta manera, condueix també a entendre la mort de manera diferent. Així, Epicur afirmava:

“Acostuma't a la idea que la mort no ens afecta en absolut: perquè tot bé i tot mal resideixen en la sensació, i la mort és privació de sensació. És per això que el fet de conèixer rectament que la mort no ens afecta en absolut fa satisfactòria la condició mortal

de la vida, no perquè proporcioni un temps infinit, sinó perquè suprimeix l'anhel d'immortalitat. Perquè viure no té res de terrible per qui ha assumit de debò que no hi ha res de terrible en no viure. (...) Sens dubte, doncs, la mort, el més terrorífic dels mals, no ens afecta, per la senzilla raó que, mentre nosaltres som, la mort no hi és, i en canvi, quan la mort hi és, nosaltres ja no som.” (Epicur, Carta a Meneceu)

Epicur va identificar al seu moment històric el que considerà que eren els impediments per a una vida psíquica feliç de les persones: per un costat, com hem dit, la por a la mort; per l'altre, i connectat amb l'anterior, la por als déus. La por a la mort és el fet humà sobre el qual es construeix la religió o la creença en un món d'ultratomba com a consol davant el temor de desaparèixer³. Però això genera un nou problema en forma d'una nova por, que són els possibles càstigs que els déus infligiran en el més enllà a causa de la nostra conducta en el més aquí. Així, Epicur ens diria que la vida del més aquí es viu en base a la suposada vida del més enllà, temorosos per aquesta imatge que, inicialment, servia a la funció tranquil·litzadora davant la perspectiva de la mort. Resumint, el temor a la mort conduiria al temor als déus, i això al seu torn condueix al temor a la vida lliure i plaent. La repressió, l'ascètica, la renúncia als plaers del cos, la creença en un món intel·ligible o dels déus neix, d'acord amb el materialisme hedonista ateu, de l'angoixa i la por humanes. Però els calmants que l'humà ha inventat davant aquest temor suposen un impediment per aprofitar el temps que se'ns ofereix per existir. La felicitat necessita doncs, diran Epicur, Marx o Nietzsche entre d'altres, d'eliminar aquests prejudicis i falses opinions⁴.

En front d'aquesta visió dualista, religiosa i ascètica, Epicur fa la seva proposta: som matèria que viu dins un món material i, allò que anomenem mort, no és res més que la separació dels àtoms que conformen el nostre cos material. S'ha acabat. Res més. Assumir això, significa acceptar que no hi ha més enllà, sinó només *més aquí*; que la felicitat s'ha d'assolir en aquest lapse de temps en què apareixem al món; suposa també no necessitar del consol existencial que ofereixen les religions, de les seves promeses d'immortalitat, dels seus premis i càstigs eternals, de la seva moralitat ascètica. Significa, en definitiva, entendre que *la felicitat humana s'ha de realitzar en aquesta vida material i terrenal, i que el plaer que ens proporcionen els nostres sentits és l'element indispensable i primer que la genera. Felicitat, plaer i assumció de la mort van inextricablement lligats.*

Cal triar

Davant aquestes dues opcions cal triar. La vida serà viscuda d'una manera o de l'altre. Alguns pensaran que l'opció religiosa no és una opció de vida, sinó precisament la negació d'aquesta, la impossibilitat d'assolir la felicitat en el temps que existim. Les ganes

³ Marx plantejà que també servia de consol davant les condicions socials de l'existència: fam, guerra, incertesa, etc. D'aquí, de nou, la famosa expressió “*la religió és l'opi del poble*”.

⁴ Per altre costat, Epicur considera que potser existeixin déus, doncs totes les cultures conegudes mostren algun tipus de creença en ells. No obstant això, en cas que existeixin, Epicur nega la possibilitat que intervinguin durant la nostra vida, ni per ajudar-nos (premiar-nos) ni per dificultar-nos (castigar-nos). Així, afirma que “*La plenitud i incorruptibilitat d'un ésser implica no només estar lliure de preocupacions, sinó també el no causar-les a l'altre*”. (Màximes Capitals, 1).

de viure generen por a la mort, a la finitud existencial; la por a la mort genera la religió com a promesa d'immortalitat vital; però això suposa situar el sentit de l'existència en una altra dimensió que no és la material-terrenal que estam vivint; d'aquí apareix el menyspreu cap aquesta vida física i la repressió ascètica; finalment, aquesta repressió ascètica omple de frustracions i impedeix viure feliçment. Altres, en canvi, consideraran que l'alternativa dualista religiosa és la correcta, la que permet el conreu de l'espiritual que hi ha en l'humà, allò que l'allunya de l'animal i l'apropa més a Déu i al vertader sentit de l'existència, així com als misteris de l'Univers.

Alguns creuran que la millor opció consisteix en acceptar la nostra finitud, assumir la nostra mortalitat i intentar que el temps que vivim sigui el millor possible per a nosaltres i pels que ens envolten, mentre que altres afirmaran que és millor sacrificar-se en aquesta vida i acceptar fidelment el plantejament dualista per tal d'assolir la recompensa de felicitat dins l'eternitat i evitar la possible, també eterna, condemna. Però al capdavall, què importa el que creuin o pensin els altres? Cadascú haurà d'assumir les conseqüències de l'opció vital elegida. El realment important, l'únic que de fet importa en la vida, és que ara vos toca triar com la voleu viure.